

Bork Havn

– fjordfiskerleje og turistdestination

Lasse Justesen, Kim Clausen, Peter Carstensen & Christian Ringskou

Efterårsferie i havnen

Det er formiddag. Turisterne i Bork Havn sidder ved kaffen i sommerhuse, ferielejligheder og campingvogne. I havnen står fjordvandet helt stille efter en kold og stille oktobernat. Alligevel er her liv. For nok er fiskebestandene i Ringkøbing Fjord ikke, hvad de har været, men bierhvervsfiskere og fritidsfiskere er stædige folkefærd, og på en dag med godt vejr er der nedgarn, der skal røgtes, ål og skrubber, der skal flås.

Flere joller er på vej ud. Den ene har en mand og en kvinde i orange regntøj ombord. Et ægtepar måske. Så snart manden ser de nysgerrige havnegæster, stiller han sig grinende i positur til fotografering. Den lille gestus siger det hele. Bork Havn, der opstod som fiskerleje i begyndelsen af

1900-tallet, og som langt ind i 1970'erne var hjemsted for erhvervsfiskeri efter ål, skrubber og helt, har i turismens tidsalder vokset sig til en vestjysk turistdestination i mellemstørrelsen. Pladsen er blevet trang, og fiskerne må zig-zagge sig ud mellem alle lystbådene. På land ser deres skure ikke ud af meget mellem sommerhusområder, campingplads, feriecenter og Bryggen.

Formiddag bliver til middag. Butikkerne i Bryggens lille gade åbner, og havnens hovedrolleindehavere, turisterne, overtager scenen. Fiskerne har stadig travlt, for nu bliver der solgt frisk fisk på kajen, men de få vestjyske gloser overdøves af livlige børnestemmer på tysk. Børnefamilierne dominerer, og surferne er også stået op.

Lad os stille os ved fiskeriforeningens sten foran ferielejlighederne ved det inderste bassin. Herfra har vi et godt overblik havnen rundt. Foran os har vi den oprindelige havn. Her ligger fiskernes joller klemmt inde mellem lystbådene og de ni store husbåde, der helt afspærre udsigten mod fjorden.

Hvis vi lader blikket gå rundt mod uret, når vi Bryggens trekantede facader mod marinaens 250 pladser til lystbåde. Vi drejer en halv omgang mere og kigger op igennem Kirkehøjvej med feriecenter med 780 sengepladser, campingplads med 250 teltpladser, supermarked og sommerhus- og cykeludlejning. Endnu en kvart omgang, og vi får et lille kig ind mellem de 2.000 sommerhuse, der omgiver Bork Havn. Med andre ord: 360 grader med turisme. Havnen er beskyttet bag et stort dige, og i det flade lave land er de omgivende naturområder ikke synlige fra noget sted inde i selve havnen.¹

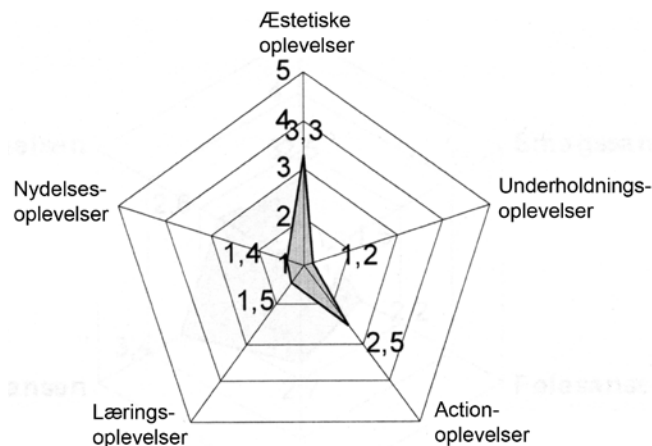
Midt i al feriestemningen og på en dag, hvor den vestjyske oktober viser sig fra sin gode side, er det svært ikke at komme i godt humør. Der er noget uprætentiøst ved Bork Havn: Et turiststed, der ikke giver sig ud for at være mere, end det

er. Et sted hvor børnefamilier slapper af, hvor et sommerhus er til at komme til for penge, hvor is og pomes fritter ikke er langt væk, og et sted hvor børnene kan lege frit uden trafik, understrøm eller andre feriefarer. Og et sted, hvor Ringkøbing Fjords naturoplevelser kun er et stenkast væk.

Turistfælden

Men Bork Havn får kritik. I en rapport om turistdestinationerne i Ringkøbing-Skjern Kommune udarbejdet af KvistgaardConsulting for Destination Ringkøbing Fjord refereres betegnelsen "turistfælde", og Bork Havn opleves ifølge rapporten "usammenhængende og rodet." Surferne, der kommer til området for at boltre sig på vandet ved Bork, bruger tid i havnen. De mange øvrige turister i området derimod, undlader helt at besøge selve havnen, eller de bliver kun i kort tid. De hårde ord har lokket Ringkøbing-Skjern Museum på banen. Rapporten efterlyser identitet og en bedre fornemmelse for stedets plads i natur, landskab, kultur og historie,² og det er vores forhåbning, at vi på baggrund af en historisk analyse kan være med til at udpege en vej frem.

KvistgaardConsulting sammenfatter opfattelsen af Bork Havn i et "oplevelsogram". Som det fremgår, får havnen ikke de bedste karakterer.

Der er stemning over Chr. Thornilds maleri fra 1940'ernes Bork Havn. Trods hektisk udvikling de sidste 40 år er noget af stemningen bevaret endnu i dag.

Ved første øjekast ligner Bork Havn scenen for et sammenstød mellem to livsformer: Det gamle fjordfiskeri og den moderne turisme- og fritidskultur. Denne opfattelse findes gengivet i meget af det, der er skrevet og sagt om Bork Havn.³ Selvom fiskeriet og turismen for så vidt er modsætninger, og selvom fiskerne ofte er den konservative part, der sætter sig op imod investorer, politikere og andre projektmagere, vil vi med denne artikel forsøge at beskrive en mere nuanceret sammenhæng. Vores analyse peger på, at Bork Havns historie er et samspil mellem fiskeri og turisme, hvor fiskerne er den part, der giver Bork Havn dens særpræg, identitet og sammenhæng. De to livsformer er forbundet i et asymmetrisk forhold, hvor turismen er afhængig af fiskeriet som den bagvedliggende aktivitet i havnen. Afhængigheden kommer til udtryk, når udviklingen går i retning af en fortrængning af fiskeriet, og turismen samtidig oplever vanskeligheder med at skabe fremgang og forretning.

Videre overvejer vi, om udviklingen kan vendes. Hvis kort-sigtede ukoordinerede kommercielle hensyn fortsat skal drive

udviklingen i Bork Havn, ser det, som KvistgaardConsulting påpeger, ud til, at havnen vil tabe oplevelsesværdi. Færre og færre gæster vil opsøge havnens tilbud, og butikker og caféer vil få svært ved at tjene penge. Flere vil lukke, og havnen vil have endnu dårligere chancer. For sommerhusene i Bork og Fahl behøver en negativ spiral i Bork Havn ikke betyde andet end en cementering af de konkurrenceforhold, husene i forvejen er underlagt: Først når områderne ude ved vestkysten er belagt, bliver Bork-husene udlejet. Hvis det kan lykkes at skabe en mere levende Bork Havn med oplevelser og miljø, stemning og butikker, vil det imidlertid gavne hele områdets konkurrenceevne i forhold til sommerhusene ved kysten. Så kan man håbe, at vejen ligger åben til længere sæson og større indtjening. Det er vores opfattelse, at Bork Havn i kraft af fjordfiskeriet har potentialet til en fornyelse af havnen og dens identitet.

De første turister

De første gæster fra den store verden var kunstneren Laurits Tuxen og hans elever. I 1879 var Tuxen færdig med sin uddannelse ved Kunstakademiet i København og med sine dannelsesrejser til kunstens franske Mekka. Han var parat til at drage ud i fjerne danske egne på jagt efter det ægte og autentiske. I Nymindegab fandt han og flere andre både det lys og det liv, de søgte, og i de næste år blev det til en række malerier. Det kan man læse mere om i John V. Jensens artikel i 2009-nummeret af denne årbog, og flere af billederne kan opleves på Nymindegab Museum.⁴

Selv om Laurids Tuxen og hans kunstnerkolleger kom tæt på, fandt de ikke til Fahl og Bork. Det gjorde til gengæld den næste bølge – eller hvis man sammenligner med den senere turisme – det næste lille skvulp. I årene efter 1900 fulgte en gruppe velhavende københavnske borgere i kunstmalerens

*Laurits Tuxen: Fiskerpige ved læskærm, 1882.
Motiv fra fiskerlejet ved Nymindegab.*

Videnskabsmænd fra Københavns Universitet sopper i fjorden ved Fahl omkring år 1900.

fodspor. Også de ville opleve det autentiske sunde liv i den yderste uberørte vestjyske provins. De byggede sommerhuse i Nymindegab, og de drog på udflugt til Tipperne. Fahl Kro tog også sin del af de københavnske landliggere, og de sædvanlige gæster, bønder med ærinde i de rige enge på Værnet,⁵ fik et glimt ind i en anden verden, da videnskabsmænd fra universitetet, velhavende københavnske grosserer og kunstnere som fugletegneren Johannes Larsen gjorde dem selskab.⁶

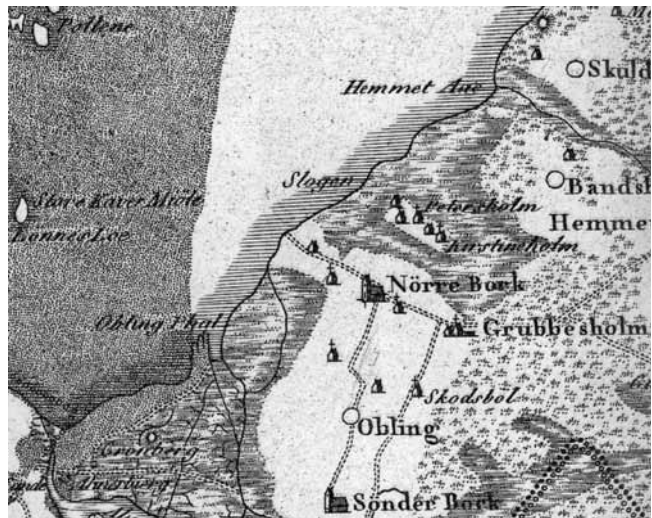
De første fiskere

Fiskeriet i Ringkøbing Fjord er så gammelt som fjorden selv. Historiske kilder omtaler fiskere fra Nørre Bork allerede i 1500-tallet. 200 år senere, da der var østersbanker i Ringkøbing Fjord, kunne man skrabe de kostbare skaldyr netop her, og afstanden til havfiskeriet fra Nymindegab og den gode afsætning til Hamburg var overkommelig.⁷

Ligesom Laurits Tuxen oplevede havfiskeriet fra Nymindegab som noget oprindeligt, ægte og autentisk, har vi i dag en tendens til at opleve fjordfiskerlejernes erhvervsfiskeri

som dybt forankret i landskab og kultur. Det er måske mindre kendt, at det professionelle fiskeri er af yngre dato. I det gamle samfund indgik fiskeri efter ål, skrubber og helt i en blandingsøkonomi, der udover landbrug også var sat sammen af handel, jagt, rørhøst og meget andet. Først et stykke inde i 1900-tallet, da fiskerjollerne fik motor, tog erhvervsfiskeriet fart, og det blev til en kort guldalder, inden prisudvikling og miljøproblemer ødelagde fiskernes forretning fra 1960'erne og frem.

Allerede på Videnskabernes Selskabs Kort kan man se, hvordan en vej fra herregården Grubbesholm fører ned til fjorden. Det gamle stednavn Kirkehøj, der blev brugt et stykke ind i 1900-tallet om den nuværende havn, er imidlertid ikke med, og nogen egentlig bebyggelse var der ikke tale om. Midt i 1800-tallet, lå der endnu kun et enkelt husmandssted.⁸ I 1905 sendte fiskere og landmænd i Nørre Bork en ansøgning om gravning af en sejlrende fra Kirkehøj til Fahl Dyb til Ministeriet for Offentlige Arbejder. Sejlrenden skulle lette fiskerbådernes landing, ligesom transport af hø

Videnskabernes Selskabs Kort, 1796.

fra Tipperne og Værnengene ville blive lettere. I folketællingen den følgende vinter blev erhvervsbetegnelsen fisker kun brugt en enkelt gang i hele Nørre Bork sogn, og det endda i kombinationen "Husmand og Fisker", så endnu var det så som så med erhvervsfiskeriet.⁹

Uddybningen trak ud nogle år, indtil den nye åbning til havet ved Hvide Sande gav lavvande ved østenvind, og behovet for en sejlrende voksede. I 1912 faldt finansieringen på plads, og sandpumperen 'Nymindegab' blev dirigeret til Kirkehøj. Projektet, der var berammet til 14 dage, endte i fiasko. Sandpumperen stødte på store sten, og efter 120 dage var man endnu 55 meter fra land. Arbejdet blev standset, og fiskerne måtte i mange år nøjes med en sejlrende, der gik næsten til land. Først i 1932 lykkedes det at få genoptaget arbejdet med en ny og stærkere sandpumpe. Havnen nåede næsten i land i 1933. Nu manglede der kun 2-3 meter.

I forbindelse med en oprensning af sejlrenden i 1950, hvor renden endelig blev forlænget helt ind til land, nåede

man frem til en ordning, der gav sognerådet ansvaret for havnen, mod at fiskerne betalte 1 % af deres indtægter til vedligeholdelse. Ordningen betalte bl.a. for en mindre udvidelse i 1955. Da fiskerne i 1962 besluttede at anlægge egentlige kajer, blev betalingen til vedligeholdelseskassen hævet til 2 %. Til gengæld trådte Sønder og Nørre Bork sogneråd til med tilskud og lånegaranti til fiskerne, der selv udførte store dele af anlægsarbejdet.¹⁰

Søren Lykke – den første turist

I september 1966 lavede Danmarks Radio en fjernsynsudsendelse om livet i Bork Havn.¹¹ I dag kan vi glæde os over fjernsynets timing, for filmrullerne er fulde af Bork Havn lige før verden gik af lave. Og så alligevel. Turisterne er ved at gøre deres indtog, og selvom havnen stadig er omgivet af åbent vand mod nord og åbent land mod syd mangler flere af de lokale så småt albuenum. Som Valborg Mikkelsen, der havde været fiskerkone i 30 år, sagde over sit arbejde med

*Kirkehøj i tiden omkring første verdenskrig.
Nyere amatør-maleri efter fotografi.*

Bork Havn fotograferet fra nord af Skjern-fotografen Bent West Eilertsen i fjordfiskeriets guldalder midt i 1900-tallet.

For fiskeren er fjorden ikke afslapning. Den er arbejde. Og naturen er ikke æstetik eller rekreation. Den er økonomi. Her er Store Jens i gang ved jollerne og hyttefadene i 1973.

Søren Lykke (bagest) og Store Jens gør rusen parat.

nedgarnet (oversat til rigsdansk): "Stedet er knapt så frit, som det har været, men det må man jo finde sig i [...] alle turisterne og sådan [...] ikke fordi de gør os nogen fortræd, men her er jo ikke ro som dengang."

En af udsendelsens interviewpersoner skiller sig ud. Det er Søren Lykke, der ni år forinden havde købt et gammelt venteskur fra den nedlagte Tarm-Nr. Nebel Jernbane og flyttet det lille hus til havnen for at nyde et aktivt otium. Søren Lykke var ganske vist fisker som de andre, han delte endda båd med den legendariske Bork-fisker og jæger Store Jens, som da var 79 år. Men i Søren Lykkes syn på fjorden, naturen og havnen kommer noget nyt til udtryk. Store Jens og de andre så praktisk på naturen. Den var ikke først og fremmest smuk eller grim. Den var økonomi. Nordenvind var dårligt nyt. Ikke fordi det var koldt og trist, men fordi det gav tang og skidt i garnet. Til gengæld gav nordenvind god jagt. For Søren Lykke var det anderledes: For det første var der fiskerne og deres tiltalende direkte og ærlige facon. For det andet var Lykke forelsket i fjorden: "Fjorden den er aldrig

ens," fortalte han på et vestjysk, der var væsentligt mindre fremmed for et nutidsøre end de andre fiskeres. "Den kan være blå som Middelhavet, og den kan være gul [...] og så skyformationerne og sådan noget. Det glæder mig." Det er det moderne menneske, måske på sin vis Bork Havns første turist, der her giver udtryk for naturoplevelser af en art, der skulle være med til at afføde massive ændringer i Bork Havn de følgende 20 år.

Turismen begynder

Det er turismens udgangspunkt at rejse væk fra det vante for at opleve fremmed kultur og natur. I Bork var det fjorden, den høje himmel, stedets enkelhed og fjordfiskeriet, der i første omgang trak turisterne til. De første sommerhuse blev bygget i 1940-50'erne langs med Fjordvejen, helt ned til vandet. Deres beboere kunne glæde sig over åbent landskab, autentisk fjordmiljø og et lokalt erhverv, der gik i helt andre omdrejninger end by og industri.

Fra 1962 begyndte det gryende turismeerhverv at tale sin sag.¹² Det år blev der klaget over, at fiskerne tørrede garn på havnens nordside, der dengang var tiltænkt badegæster. Året efter søgte en af fiskernes koner tilladelse til at opstille en iskiosk "på kommunens grund ved Kirkehøj."¹³

I 1969 blev havnen udvidet igen. Denne gang med nye pladser til ålefiskerne. Udvidelsen kom ovenpå år med trængsel i havnen, hvor der kom flere og flere gæster og lystsejlere. Havnens oplagsplads var til tider helt overfyldt med biler, og i bassinet stod det ikke bedre til. På generalforsamlingen i Bork og Omegns Fiskeriforening i 1968 vedtog man, "at indlede en skarpere kurs med det formål at få de både fra havnen fjernet, der ingen berettigelse har. Efterhånden er det således, at erhvervsfiskernes både ikke kan finde plads." I forbindelse med udvidelsen gav fiskerne for første gang udtryk for et ønske om etablering af en lystbådehavn. Den ville der blive god brug for, når det planlagte sommerhusområde snart ville tiltrække endnu flere lystbåde. I 1969 åbnede campingpladsen lige ved havnen, og med 4.169 overnatninger den første sæson var succesen i hus.¹⁴

Det meste af det første skete ved Fahl

Det er værd at bemærke, at udstykningen af de sommerhusgrunde, der skulle komme til at give turistområdet Bork Havn karakter, ikke kun tog sin begyndelse ved havnen, hvor det første rigtige sommerhusområde blev udstykket på privat initiativ i 1968. Tingene tog i første omgang lige så meget fart en kilometer mod sydvest ved Fahl Å i Sønder Bork sogn. Her købte den nyetablerede Egvad Kommune i december 1969 60 ha til udstykning som en "sommerhus- og jagthyttekoloni." De nærliggende Værnenge stod overfor fredning, og udstykningen skulle bruges til en art genhusning af de jægere, hvis hytter skulle fjernes.¹⁵ I planerne fra begyndelsen af 1971 var det hensigten at anlægge en lystbådehavn midt mellem Bork Havn og Fahl, der hvor nu surferne boltrer sig, ud for den kunstigt skabte sandstrand. Allerede ved det følgende årsskifte, da de første 224 sommerhusgrunde blev solgt på bare halvanden måned, var planerne om en lystbådehavn dog rykket op til fiskernes havn. Også butikcenter og andre planlagte faciliteter rykkede efterhånden mod nordvest på planlæggernes tegnebræt, men friluftsbadet, der stod færdigt i 1972, kom til at ligge ved Fahl.

Fritid 72

1972 var et nøgleår for turismeudviklingen ved Fahl og mod årets slutning også for området op mod Bork Havn. Hensynet til hytteejerne på Værnet blev snart et mindre anliggende i sammenligning med de økonomiske muligheder, udstykningen viste sig at have. Tarm Industri- og Håndværkerforenings udstilling 'Fritid 72', hvor lokale og udefrakommende håndværkere viste, hvad de kunne tilbyde de feriehusinteresserede, blev et tilløbsstykke. Samtidig mødte udviklingen af sommerhusområdet opbakning fra Tarm Bank, Tarm Sparekasse og Sdr. og Nr. Bork Andelskasse, der tilbød lån til alle, der ville bygge. Succesen med 'Fritid 72' gav Egvad Kommune mod på at oprette et erhvervs- og turistkontor, og i det hele taget blev turismen genstand for gennearbejdet kontrol og planlægning i de tidlige 1970'ere. Egvad Kommune udgav fx en pjeces med retningslinjer, der skulle sikre, at sommerhusene

tog hensyn til områdets natur. Der var planer om 4.000 sommerhuse langs fjordens sydlige strøg.

I 1973 tog kommunen konsekvensen af de stadig flere lystbåde, og der blev anlagt marina nord for fiskernes havn. Bork var et attraktivt område, og udbuddet af sommerhusgrunde kunne slet ikke følge med efterspørgslen. Kommunen måtte skrive 400 interesserede købere på venteliste. Sommeren 1973 var friluftsbadets anden, og man nåede 10.000 gæster allerede på de første fem uger. Nu fandt de udenlandske turister vej til Bork, hvor størstedelen af sommerhusene var lejet ud til tyskere.

Fiskeriet og havnens miljø

Turismen havde på 10 år vokset sig fra et lille element til havnens altafgørende forretning, og det gav grund til bekymring blandt fiskerne. De indså, at deres erhverv ikke vejede tungt. Så da fiskernes stemme, fiskeriforeningens tidligere formand Laurids Fahl ved sin 70-års fødselsdag i 1976 tog ordet, talte han kun indirekte fiskeriets sag: "Bork Havn har det miljø, som turisterne synes om," sagde den gamle fisker til avisen, og han fortsatte: "Vi skal passe meget på, at ikke arkitekter og ingeniører får for lang snor, for så fjerner de det miljø, som ikke blot fiskerne holder af, men som også turisterne sætter pris på ved Bork Havn." Laurids Fahls advarsel blev fulgt op af hans søn og efterfølger som fiskernes formand Arne Fahl, der forsøgte sig med fiskerens typiske kombination af lune og pondus: "Endelig finder vi, at den skitserede udbygning af området vil ødelægge det eksisterende fiskermiljø. [...] Folk kommer ud til havnen for at opleve miljøet, som det er nu. Jeg tror ikke, at folk vil have et friseret havneområde, som byplanen opererer med, når der i den tales om 'bygninger med symmetriske sadeltage med 35-40 graders hældning!'"¹⁶

Senere sluttede andre sig til fiskernes kor. Naturfredningsmanden Poul Skelmosen, der i 1979 tordnede mod byplanlægningens "forkærlighed for de lige linealer," mente, at de flere og flere sommerhusejere i Bork om få år ville spørge hinanden, hvorfor det netop var her, de havde slået sig ned.

Fiskerne ville være væk, skubbet til side af udviklingen, og med dem ville havnen miste sit miljø og sin identitet. For "rod er charmerende, når det har en funktion. [...] Rod er en charme, når det er en del af betingelserne for et erhverv."

Kritikeren og journalisten Egon Clausen meldte sig i debatten i 1980 med et ætsende ironisk essay, der foregreb KvistgaardConsultings formuleringer om turistfælde med 30 år. For Clausen, der er opvokset på egnen, repræsenterede hverken fiskeriet eller de omkringliggende naturområder nogen oplevelsesværdi. "Enhver plet har ikke blot minder. Den har muligheder. Bare de rette folk kommer til. Så går det som mønt i pung, og selv et mosehul kan forvandles til en seværdighed. Det er Bork Havn et godt eksempel på."¹⁷

Arne Fahl, formand for Bork og Omegns Fiskeriforening i de afgørende år omkring 1980.

Bryggen

Kritikken gjorde ikke meget indtryk. Med forureningsproblemer i fjorden, med generelt faldende rentabilitet i fiskeriet, og med Bork-områdets placering langt vest for 1970'ernes industrielle vækstcentre, var det en ny tids økonomi: turisme, rekreation og oplevelse, der åbnede muligheder for udvikling.¹⁸ Samtidig bar den lovgivning, der satte rammerne for turismens udvikling, ved til bålet. Gennem 1960'erne og 1970'erne var store sommerhusområder skudt op langs hele Vestkysten, og på en god sommerdag omkring 1980 havde strækningen fra Skagen til Blåvand op imod en kvart million gæster. Af hensyn til natur og kulturmiljø vedtog Folketinget i 1977 en ny lovgivning, der skulle bremse den pladskrævende sommerhustyding og det hårde slid på kysten. Nu skulle der sættes på tæt turisme med feriehoteller og -centre i tilknytning til eksisterende bebyggelser og

fiskerlejer i baglandet. Desuden blev det besluttet, at mens kapaciteten ikke skulle udvides yderligere, skulle turisterne hjælpes på vej til at bruge flere penge.¹⁹

Bork Havn var som støbt til de nye retningslinjer. I årene omkring 1980 var der alvor fart på byggeriet, og Bork Havn opnåede endda at blive betegnet som en "mondæn turistattraktion". Havnen overgik til kommunalt eje i 1977,²⁰ og lystbådehavnen blev udvidet. I 1977-78 blev de resterende sommerhusparceller mellem Bork Havn og Fahl udstykket. I 1979 stod feriecenteret klar med plads til 400 gæster. Et område med 400 hytter blev sendt i arkitektkonkurrence, og i 1980 var Bryggen færdigbygget. Bryggen er det mest prestigøse og ambitiøse af byggerierne i Bork Havn. Den var fra starten tænkt som en handelsgade, der skulle sikre den maritime stemning og give plads til en række servicefaciliteter. Inspirationen blev hentet i Bergen og Skagen, og avisen

Fiskeriets selvgroede miljø omkring den gamle Triangelmotorvogn fra Tarm-Nr. Nebel Jernbane, der stadig står i havnen. Tegningen stammer fra Søren Lykkes hus.

skrev, at byggeriet ”spås en fremtid som forbillede for kommende danske feriecentre ved vandet.”

Siden de tidlige 1980'ere er udviklingen i Bork Havn fortsat i et mere moderat tempo. Flere sommerhusgrunde er udstykket og bebygget. Endnu en udvidelse af marinaen blev godkendt i 2005, og sidst er de store husbåde i havnens nordside kommet til. Tilbage i 1980'erne blev havnen kendt blandt surfere. I en årrække hed det, at Bork var Danmarks bedste område. Siden søgte de dygtigste surfere større udfordringer ude ved havet, men Bork er stadig kendt og velbesøgt som et godt begyndersted.

Selvom tiden altså ikke har stået stille de sidste 30 år, var rammerne for den havn, turisterne besøger i dag, i store træk etableret omkring 1980. Det er i denne sammenhæng værd at bemærke – og måske relevant som en baggrund for turisme-rapportens hårde ord om havnen – at initiativet i havnen i de

afgørende år skiftede. Hvor det i de første faser var Egvad Kommune, der udstykkede sommerhusgrunde og satte præg på området med planlægning og styring, blev det med de store byggerier op til 1980 private aktører med projekter uden indbyrdes sammenhæng, der overtog initiativet. Som man kunne forvente med en kommunal planafdeling ved roret, blev der i begyndelsen taget hensyn til det samlede kulturmiljø. Forretningsfolkene bag feriecenteret og Bryggen derimod medtænkte ikke hensyn til fiskeri eller naturoplevelse. De måtte fokusere snævert på deres investeringer, og af interviews givet til en gruppe universitetsstuderende i 1985 fremgår det, at fiskerne i denne sammenhæng blev oplevet mere som mod- end medspillere.²¹ De elementer, der i dag dominerer havnens miljø kom i nogen grad til at vende ryggen til udgangspunktet, til livet i fiskernes havnebassin og til naturoplevelserne på fjorden og i Tipperne.

Efterårsferiestemning i Bryggen 2010.

Den fuldt udbyggede Bork Havn med sommerhuse, campingplads, feriecenter, Bryggen, lystbådehavn og husbåde.
Foto: DDO Ortofotos 2008 ©Kort & Matrikelstyrelsen.

Fiskeriet fra Bork Havn

Mens turismens udvikling tegner et billede af vækst og fremgang fra 1960'erne og frem, er det lige omvendt med fiskeriet. Betingelserne for fiskeriet i Ringkøbing Fjord gennemgik en alvorlig negativ udvikling efter udretningen af Skjern Å i 1960'erne. Fra de inddæmmede arealer drænede regnvandet store mængder okker ud i den snorlige Å og videre til fjorden. Omkring 1980, netop da den værste okkerplage var overstået, dukkede en ny alvorlig forurening op. Stigende mængder af kvælstof fra det vestjyske landbrugsland nåede fjorden, og iltsvind blev farvandetets nye svøbe.²² Ved siden af forureningsproblemerne gik også prisudviklingen fjordfiskeriet imod. I 1933, da Bork og Omegns Fiskeriforening blev oprettet, fik fiskeren 80-90 øre for et kilo skrubber. 50 år senere var prisen 4-7 kr. pr. kilo. Til sammenligning var et kontingent til Dansk Fiskeriforening steget fra 3 til 600 kr.

I en fjord med færre fisk skulle erhvervsfiskeren med andre ord fange flere og flere fisk for at tjene til dagen og vejen, og det endda mens samfundet omkring ham oplevede en kolossal

velstandsstigning. Omkring 1980 var det slut. Erhvervsfiskeriet, der i økonomisk henseende længe havde været en lille aktør, var væk fra Bork og fra små fiskerlejer i Ringkøbing Fjord og i hele Danmark.²³ Tilbage var bierhvervsfiskeri og fritidsfiskeri, der, som navnene siger, ikke er en levevej.

Allerede i 1969 foregreb FDB's medlemsblad Samvirke konklusionen i en artikel på melodien "Skynd dig kom, om føje år fiskerlejet som en sommerhusudstyknings står." En af artiklens billedtekster lyder "Bork Havn: Forfald og idyl. Fiskernes slid for at få en driftig havn ud af det mislykkedes. Nu kæmper de med sommerhusejere, der vil have plads til deres både."²⁴ Samvirke gjorde imidlertid regning uden vært, og fjordfiskere er stædige mennesker. Når man regner turismens pladskrav med i ligningen, er det bemærkelsesværdigt, at fiskeriet ikke er forsvundet helt, men måske er det havnens store held at Samvirkes profeti ikke gik i opfyldelse, at fiskeriet lever og endda i de senere år har fået det bedre. Fiskebestandene er blevet lidt større. Det samme er fangsterne, og fiskeriforeningens medlemstal har nået 140.

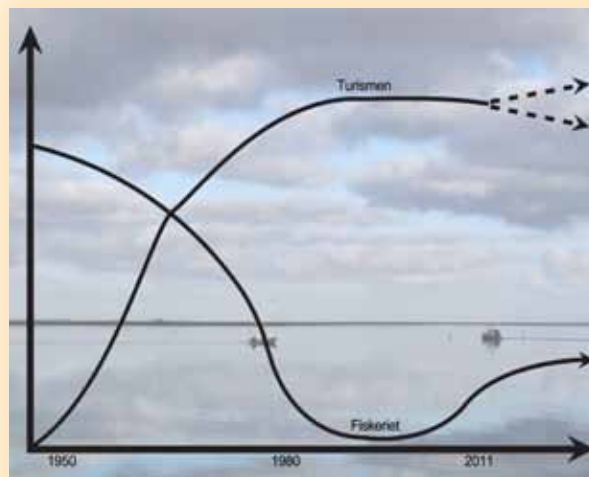
Fiskeri og turisme – modsætning og sammenhæng

Fiskeriet var havnens omdrejningspunkt længe før turismen, og mange sommergæster vil gerne have et element af virkelighed og pittoresk erhverv. Det øger oplevelsen af miljø og identitet. Omkring 1970 var fiskeriet stadig Bork Havns omdrejningspunkt – eller sådan blev det i det mindste stadig oplevet – og fiskeriet var med til at tiltrække turismeudviklingen. Samspelet er fortsat til stede. Omkring 1980 spillede fiskeriet en stor rolle i markedsføringen af havnen,²⁵ og i 1993 var forfatterne til området lokalplan opmærksomme på, hvordan "fritidsfiskernes aktiviteter samt huse, hytter, oplag mv. er med til at give liv og et værdifuldt malerisk præg."²⁶

Måske er der en sammenhæng mellem turismeanalysen i KvistgaardConsultings rapport og fiskeriets udvikling. I årene frem mod 1980 var fiskeriets identitet stærk, mens turismen var i sin etableringsfase. Fiskeriet understøttede turismen. Senere, da Bryggen, feriecenter og husbåde blev havnens dominerende elementer, og fiskerne måtte affinde sig med en birolle, blev afstanden mellem turismen og det fiskeri,

Thorvald og Arne Fahl røgtede stadig deres ruser i 1978. Da var det imidlertid ikke længere fiskerne, der satte kursen for udviklingen.

Med grafen forsøger vi at vise sammenhængen mellem turisme og fiskeri, mellem to livsformer, der mødes i et assymetrisk afhængighedsforhold. Afhængigheden består i, at fiskeriet giver Bork oplevelsesværdi og autenticitet og gør havnen til et interessant sted at besøge for turisterne.

Fra ca. 1950 voksede turismen, mens fiskeriet var for nedadgående. Efterhånden tippede balancen imidlertid så meget, at fiskeriet til sidst kun i ringe grad kunne give sit bidrag til havnens miljø. Turismen stagnerede omkring 1980, og i 2010 brugte KvistgaardConsulting udtrykket "turistfælde".

Men fremtiden tegner lys, for i de seneste år er fiskeriets tilbagegang afløst af svag vækst. Efter vores opfattelse er den nye situation i fiskeriet interessant for turismen, og den bør give anledning til overvejelser om, hvordan fiskeriet igen kan befrugte turismen. Hvis turisme og fiskeri i fremtiden kan udvikle nye samarbejdsformer, kan ny dynamik måske træde i stedet for truende tilbagegang.

der i sin tid lokaliserede den netop her, stor. Havnen tabte mere og mere sin identitet, og den kan med konsulentrapportens ord opleves som "usammenhængende og rodet".

Profilering og branding

For at komme nærmere et svar på spørgsmålene om Bork Havns fremtidsmuligheder i kampen mod turistfældeprædikatet vender vi blikket mod Sverige. For 10 år siden blev to museumsfolk bedt om at forholde sig til en problemstilling, der, selvom der er store forskelle i størrelse og emnekreds, på afgørende punkter ligner denne artikels. I Västmanlands län i Midsverige forudså man, at områdets traditionelle erhvervsstruktur med store sværindustrier som lokomotiv stod overfor ændringer, der ville true økonomien. Spørgsmålet trængte sig på: Hvordan kunne man forberede länets økonomi på global konkurrence?

"From information to imagination"

Mia Andersson og Monica Mossberg tog udgangspunkt i to krav til enhver økonomi, der vil markere sig i en tid, hvor

informationssamfundet med global konkurrence og udveksling er en realitet, og hvor drømmesamfundet træder i karakter: For at hævde sig, må man på én gang være unik og i kontinuitet med sin historie. Man må formulere en profil, der har "förankring i ett områdes, en regions eller en hel nations identitet eller personlighet och omfatta dess historia, kultur och andra värden [værdier] som området anses uttrycka."

Drømmesamfundets forbruger køber kun i ringe grad et produkt. Han køber snarere forestillingen om et produkt. Med et for Västmanlands län relevant eksempel køber han ikke en Volvo, men forestillingen om svensk kvalitet, know how og sikkerhed. Han køber, i Anderssons og Mossbergs sprogbrug, andel i et stykke regional kulturarv.

Tre røde tråde mødes i en vellykket identifikation af den kulturarv, der fortjener profilering, og som kan bringe et område succesfuldt fra fortid over nutid til fremtid. Man må tage højde for lokal erhvervstradition og -kultur. Man må have blik for områdets mentale og sociale struktur, og endelig skal landskabets karakteristika tænkes ind.

Husbådene er nye, dyre og flotte, men de er ude af samklang med Bork Havns historie og identitet. Der er ikke gjort noget forsøg på at arbejde dem ind i en profil, der er særegen for netop Bork, og måske er det en del af havnens problem.

Andersson og Mossbergs svenske overvejelser giver to pointer til den fremtidige udvikling i Bork Havn. For det første må man i et internationalt marked, hvor der altid er nogen, der er billigere og mere effektive, profilere et enkelt aspekt, der giver den lokale økonomi eller kultur en klar og særegen profil, markedsføre dén, og for at stå tydeligt kun den. For det andet er det centralt, at den profil man markedsfører – eller for at bruge et nydansk ord, der hører denne type overvejelser til: brander – har rod i stedets erhvervskultur, miljø og historie. En kunstigt skabt profil uden forankring vil ikke nå videre end til markedsføring og glittet papir.²⁷

Et spørgsmål om resiliens

Resiliens er et ord fra naturvidenskaben. Det beskriver et stofs evne til at bevare eller vende tilbage til sin oprindelige form efter en påvirkning. Når kulturforskningen låner ordet, er der ikke længere tale om en tilbagevenden til den samme tilstand, for menneskenes samfund er altid under forandring. Alligevel kan det være værdifuldt at tænke kultur

og resiliens sammen og overveje, hvor store påvirkninger et samfund kan udsættes for, før sammenhængene sprænges, og et helt andet samfund opstår.²⁸ Formuleret i dette sprog kan karakteristikkene af Bork Havn, som en rodet og usammenhængende turistfælde, omskrives til påstanden om, at havnen er nået til den yderste grænse af sin kulturelle resiliens. Det fiskerleje, der i kraft af sit særlige miljø og sine særlige mennesketyper blev populært omkring 1970, er på bristepunktet. Hvis kontinuiteten tabes, hvis kulturarven forsvinder, må sommerhusgæsten spørge sig selv, hvorfor ferien netop skal tilbringes i Bork. I denne sammenhæng er det havnens lykke, at en ny generation af fiskere tager over. Selvom erhvervsfiskeriet hører en svunden tid til, så tyder alt på, at bierhvervsfiskeriet er levedygtigt.

Fiskeriet som Bork Havns fortid og fremtid

For Västmanlands län munder overvejelserne ud i en anbefaling af fortsat satsning på industriproduktion, men en industriproduktion centreret omkring kvalitet snarere end pris.²⁹ Nok så interessant er det imidlertid at oversætte

Selv store husbåde, der lige så godt kunne ligge i Københavns Nordhavn eller i en nedlagt industrihavn i Østjylland, behøver måske i virkeligheden kun en enkelt lille fiskerjolle med ærinde på fjorden, før miljøets identitet kan leve videre.

overvejelserne til de udfordringer turistdestinationen Bork Havn står overfor.³⁰

I kampen for et samfunds succesfulde udvikling fra fortid over nutid og ind i fremtiden fokuserer Andersson og Mossberg på landskabets formende rolle for kulturen. Her ser de motoren i en historie, hvor menneskene omformer landskabet, så udviklingens store hjul kan dreje igen og igen. Hvis vi skal identificere en karakteristisk profil, som Borkområdet kan leve videre på, må vi altså starte med landskabet og den kultur, landskabet har skabt. Området syd for Ringkøbing Fjord er mødet mellem land, eng og fjord. Landskabets variation er dets rigdom. I århundreder blev landbrug, med et stort element af høslet, supleret med fiskeri, men i 1900-tallet omformede menneskene landskabet. Lokalt med anlæggelsen af Bork Havn og i et lidt større perspektiv med opførelsen af Hvide Sande-slusen. Det gav en ny kultur, hvor det moderne fjordfiskeri blomstrede frem. Fiskeriet opfylder således begge krav. Det er i tråd med områdets identitet og historie og det er om ikke unikt, så i det mindste et særpræg, der de fleste andre steder enten er forsvundet eller udviklet i andre former.

Selvom udviklingen har sat fiskeriet under pres siden 1970, er Bork Havns sociale resiliens ikke brudt. Fiskerne er her endnu, og deres bidrag til havnens liv er medicin mod turistfælden. I fiskeriet har Bork Havn en profil, der med den rette indsats kan blive det brand, der klart adskiller havnen fra andre sommerhusområder, og som gør Bork Havn konkurrencedygtig i drømmeøkonomien. Fortiden er ikke fremtiden, og fjordfiskeri vil aldrig igen kunne drives på erhvervsfiskeriets gamle præmisser. Med en stadig bedre indsats mod iltsvindet må man imidlertid forvente gradvist bedre forhold for bierhvervsfiskeriet. Til at understøtte en sådan udvikling er det Ringkøbing-Skjern Museums håb, at havnens aktører finder kræfter til at underbygge den gode udvikling i fiskeriet ved at etablere nye faciliteter i havnen. Det er godt for oplevelsen i havnen, at turisterne allerede i dag kan købe friske fisk direkte fra jollerne ved kajen, men man kunne gå videre. Man kunne forestille sig et røgeri, en fiskerestaurant,

fiskeauktioner, mulighed for at komme med fiskerne på fjorden eller udstillingsaktivitet om fiskeriets historie.

Livet går videre

Imens går livet videre i Bork. Vintersæsonens ro sænker sig over havnen, men snart bliver det sommer igen, og med den kommer tyskerne tilbage. Så vil der igen være liv i Bryggen, på stranden og i sommerhusene. Og turistfælde eller ikke, gæsterne vil nyde deres ferie. I 2009 blev turisterne i Bork Havn bedt om at svare på en række spørgsmål. Undersøgelsen resulterede i følgende lille overblik: syv ud af ti gæster var tyskere. 1/3 af turisterne var børn under 13 år, og kun 1/3 af de voksne rejste uden børn. Turisterne fremhævede Bork Vikingehavn, lysestøberiet og nærheden til Legoland som fordele ved Bork. Til gengæld var de ikke udelt tilfredse med oplevelsen af selve Bork Havn. De syntes, der var lidt for lidt at komme efter.³¹ Mon ikke der ligger et uudnyttet potentiale og venter?

Og hver dag sejler bierhvervsfiskerne ud til ruser og garn. Det er ikke sikkert, de spekulerer så meget på den sociale resiliens eller det drømmeøkonomiske potentiale, de repræsenterer. De gør det, fordi de altid har gjort det, fordi fiskeri er meningsfuldt, og måske også fordi de tjener en skilling. Det sidste får man dem ikke altid til at indrømme.

Tak for hjælpen

Synspunkterne i denne artikel står for forfatternes regning. Ringkøbing-Skjern Museum vil imidlertid gerne sige tak for hjælpen til Birthe Høst fra Feriepartner Bork Havn og René Mejlvang, formand for Bork og Omegns Fiskeriforening, der begge har gennemlæst og kommenteret teksten.

Forfatterne kan kontaktes på

Lasse Justesen: info@levendehistorie.dk

Kim Clausen: kc@levendehistorie.dk

Peter Carstensen: pc@levendehistorie.dk

Christian Ringskou: cr@levendehistorie.dk

Noter

1. Se Horst Meesenburg (red.): *Egnen omkring Bork, Tipperne og Skjern Å*. Bygd 26. år, 2. Esbjerg 1995. Eller for den grundige læser: S.H.A. Rambusch (red.): *Studier over Ringkøbing Fjord*. København 1900, s. 37-136.
2. John Hird og Peter Kvistgaard: *Helårsturisme i Ringkøbing-Skjern Kommune*. KvistgaardConsulting 2010.
3. Holdningen findes i en række avisartikler og fx i Jimmie Gade Nielsen, Torben Birch-Thomsen, Sven Rode Petersen & Ellen Rosted: *BORK HAVN – lokalsamfundet som behovsopfylder*. Universitetsopgave 1985 (findes i Ringkøbing-Skjern Museums bibliotek).
4. John V. Jensen: *Malerne i Nymindegab. opdatering 2009*, s. 54-60.
5. Meesenburg s. 22-26.
6. Laura Tolnov Clausen: *Sommergæster i Nymindegab. Mark og Montre 1998*, s. 37-60, især s. 46-47 og 54-55,
7. Hans Kristian Kristensen: *Nørre Horne Herred*. Tarm 1975, s. 18-25.
8. Kristensen s. 239.
9. *Folketælling Nørre Bork Sogn 1906*. Rigsarkivet (www.arkivalieronline.dk).
10. Sigurd Enggaard Poulsen: *Landet bag hav – omkring en fjord*. Herning 1977, s. 93-118.
11. Udsendelsen kan ses i sin helhed på Ringkøbing-Skjern Museums samlingsafdeling.
12. Oplysningerne i de følgende afsnit er, hvor intet andet er anført, baseret på fisker og fiskeriforeningsformand Laurids Fahls samlinger af avisudklip og breve 1954-1983 i Ringkøbing-Skjern Museum (SKJ337X1-7).
13. Nr. og Sdr. Bork Sogneråd, forhandlingsprotokol 06.08.1963. Egnshistorisk Samling, Egvad Bibliotek.
14. Oplysningerne om campingpladsen er hentet i Turistforeningen for Skjern og Omegns scrapbog, der bl.a. indeholder formandens beretninger fra generalforsamlinger (SKJ193X23).
15. Læs mere i Laura Tolnov Clausen, Susanne Andersen & Kim Clausen: *Jagthytterne på Værnet – kompromitterende for naturen eller en bevarelsesværdig drøm om frihed? FRAM 1993*, s. 101-117.
16. Arne Fahl henviser til Partiel Byplanvedtægt nr. 16. Egvad Kommune 1976 § 5.
17. Egon Clausen: *Bork Havn – en overset seværdighed. I: Milde Moses – en samling epistler*. København 1980, s. 11-16.
Egon Clausen har senere uddybet og i nogen grad modereret sit synspunkt. Egnens autentiske særpræg skal ikke findes i det pittoreske forfald i fiskerlejet, men i en rodfæstet sammenhæng mellem indre missions åndelighed og andelstidens store omvæltninger.
18. Egon Clausen: *Fodrejse ad tilgroede spor*. København 2010, s. 55-66.
18. Nielsen, Gade, Birch-Thomsen, Petersen & Rosted s. 55-74.
19. Frits Larsen & Chresten Færgemand: *Jyllands vestkyst – turismen, planlægningen og debatten*. København 1984, s. 2-11, 16-23.
Larsen & Færgemand understreger, hvordan ikke kun selve kysten, men også naturområderne i baglandet gør Vestjylland attraktivt for turisme.
20. Partiel Byplanvedtægt nr. 16.
21. Nielsen, Birch-Thomsen, Petersen & Rosted s. 71-74.
22. Sammenhængen mellem landbrug, fjordfiskeri og næringsstoffer er nærmere behandlet (om end for en anden fjords vedkommende) i Christian Ringskou: *Limfjorden og næringsstofferne – en historie om landbrug og miljø. I: Limfjordsmuseernes Samvirke, 2009. Den regulerede fjord II – en undersøgelse af lovgivning og praksis omkring infrastruktur, ressourcer og miljø i Limfjorden*. Lemvig, s. 155-176.
23. For en gennemgang af fiskerlejerens udvikling se Gert Alsted & Per Lunde Lauridsen: *Fiskerlejer og landingspladser ved Ringkøbing Fjord*. Ringkøbing-Skjern Museum 2008. www.levendehistorie.dk
24. Det gamle fiskerlejes tid løber ud. *Samvirke* Årg. 42, nr. 16, 1969, s. 10-13.
25. Nielsen, Birch-Thomsen, Petersen & Rosted s. 43-47.
26. Lokalplan nr. 52 Bryggen, Bork Havn. Egvad Kommune Teknik og Miljø 1993, s. 4.
27. Mia Andersson & Monica Mossberg: *Profilering – en fremtid för Västmanland*. Länsstyrelsen i Västmanlands län Rapport 2000:07, s. 5-16.
28. Mia Björckebaum & Monica Mossberg: *Kan kulturhistorisk värde flyttas? En rapport kring kulturmiljöers betydelse för social resiliens, projekterat på Kirunas stundande flytt*. KMV forum AB 2007, s. 7-9.
29. Andersson & Mossberg s. 17-21.
30. Borks muligheder for at brande sig på fiskeri ligner de bestræbelser flere lokaliteter i Limfjorden udfolder med udgangspunkt i skaldyrsfiskeri.
Mette Lund Andersen & Ellen Damgaard: *Muslinger og Branding. I: Christian Ringskou, Ellen Damgaard & Svend Sørensen (red.): Muslinger & Mennesker – arbejde og fest ved Limfjorden*. Lemvig 2008, s. 115 ff.
31. Christina Kompennass: *Turistundersøgelse – Bork Havn*. Destination Ringkøbing Fjord 2009.
Undersøgelsen baserer sig på kun 436 fuldstændige besvarelser af et spørgeskema. Selvom flere spørgsmål var besvaret af væsentligt flere, er respondentgruppen for lille til at undersøgelsen kan påberåbe egentlig statistisk autoritet.